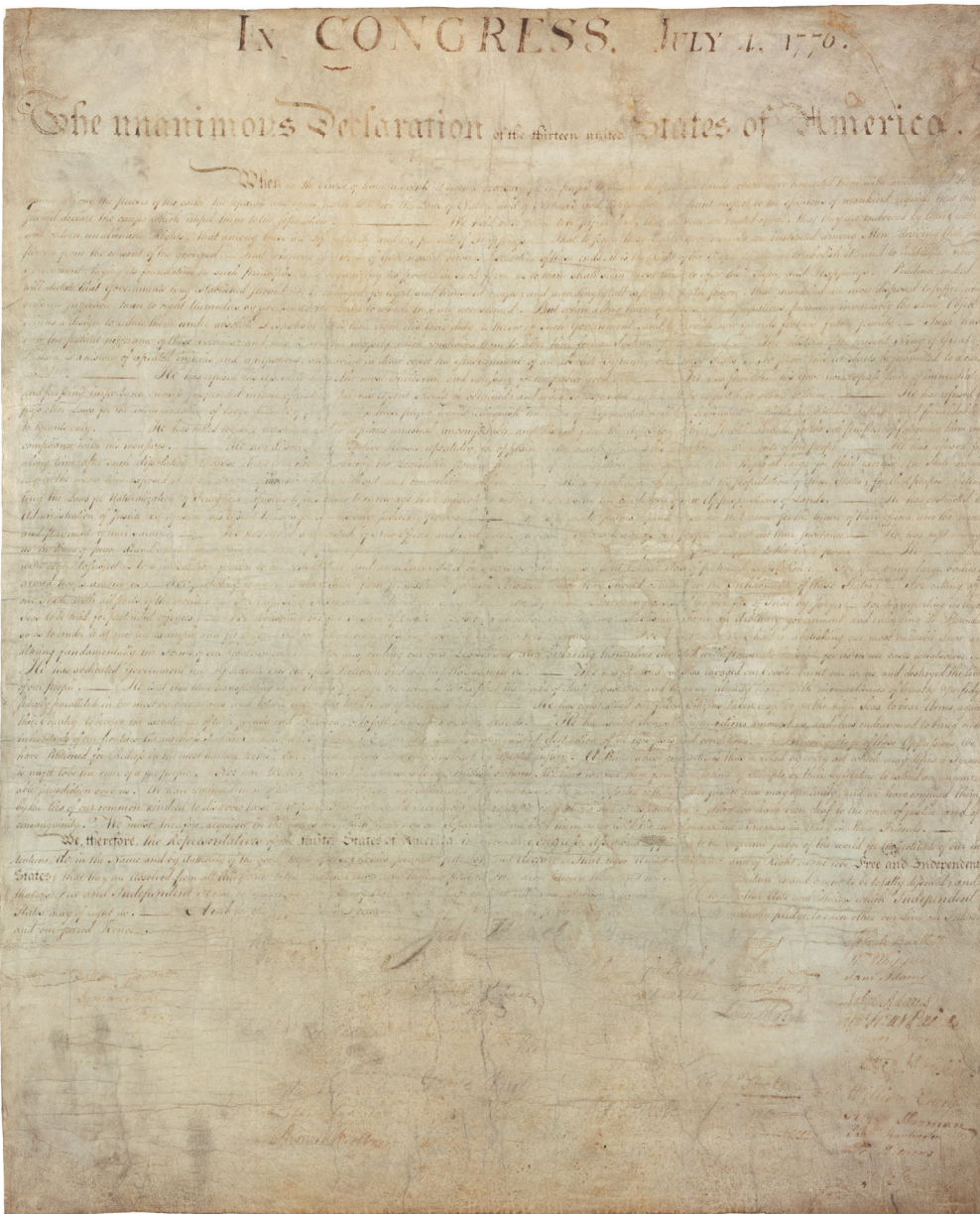

Lopend vuur

Het sterk verbleekte getekende exemplaar van de Onafhankelijkheidsverklaring, te zien in de National Archives in Washington, D.C.

JONATHAN ISRAEL LOPEND VUUR

.....
HOE DE AMERIKAANSE REVOLUTIE
DE WERELD IN VLAM ZETTE,
1775-1848
.....

Uitgeverij Van Wijnen - Franeker

Naast *Lopend vuur*, over de Amerikaanse Revolutie, schreef Jonathan Israel het boek *Revolutionaire ideeën*, over de Franse Revolutie.

Daarnaast is van dezelfde auteur de belangrijke reeks over de Verlichting verschenen:

Radicale Verlichting

Verlichting onder vuur

Democratische Verlichting

Vertaling: Arend Smilde

Vormgeving omslag en binnenwerk: Bureau Garage, Kampen

Afbeelding omslag: De dood van generaal Hugh Mercer tijdens de Slag bij Princeton, 3 januari 1777, olieverfschilderij van John Trumbull. Op de achtergrond verschijnen George Washington en Benjamin Rush op het toneel. (Yale University Art Gallery, Princeton)

ISBN 9789051945546

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *The Expanding Blaze. How the American Revolution Ignited the World, 1775-1848*

© 2017 by Princeton University Press, Princeton, New Jersey 08540

© vertaling 2020 by Uitgeverij Van Wijnen, Postbus 172, 8800 AD Franeker

www.uitgeverijvanwijnen.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd in welke vorm dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. No part of this book may be reproduced in any form whatsoever or in any language without previous written permission by the publisher.

Inhoud

Inleiding: De Amerikaanse Revolutie en de oorsprong van de democratische moderniteit | 9

1. De eerste schermutselingen | 37
2. Een republikeinse revolutie | 51
3. Revolutionair constitutionalisme en de Federale Unie (1775-1790) | 89
4. De Republiek moet naar school | 113
5. Benjamin Franklin: 'Amerikaans icoon'? | 139
6. Zwarte emancipatie: hoe de nieuwe republiek zich verhiel tot slavernij | 167
7. Verjaagde Indianen | 187
8. Berooide blanken | 207
9. Canada: een ideologisch conflict | 227
10. John Adams en zijn 'Amerikaanse Revolutie' | 253
11. Jefferson en zijn Franse Revolutie | 293
12. Een tragisch geval: de Ierse Revolutie (1775-1798) | 335
13. De 'conservatieve wending': opkomst van het Amerikaanse 'partijstelsel' in de jaren 1790 | 377
14. Amerika en de Haïtiaanse Revolutie | 423
15. Louisiana en de principes van '76 | 451
16. Een tijdperk van revoluties: Napoleon, Spanje en de beide Amerika's (1808-15) | 493
17. Reactie, radicalisme en *Américanisme* tijdens 'de Restauratie' (1814-1830) | 535
18. De Griekse Revolutie (1770-1830) | 581
19. De vrijheidsstrijders van de jaren 1830 | 603
20. De revoluties van 1848: democratische republikeinen tegen socialisten | 641
21. Amerikaanse Reactie (1848-1852) | 665

Conclusie: 'Exceptionalisme', populisme, en het einde van de Radicale Verlichting | 703

Noten | 719

Literatuur | 767

Index | 802

EEN LOPEND VUUR

From that bright spark which first illumed these lands,
See Europe kindling, as the blaze expands,
Each gloomy tyrant, sworn to chain the mind,
Presumes no more to trample on mankind:
Even potent Louis trembles on his throne,
The generous prince who made our cause his own, ...

Philip Freneau, *On the Prospect of a Revolution in France* (maart 1790)

De vijf ontwerpers van de Onafhankelijkheidsverklaring presenteren de verklaring aan John Hancock, President van het Continental Congress. V.l.n.r. John Adams, Roger Sherman, Robert Livingston, Thomas Jefferson en Benjamin Franklin. Detail uit het beroemde schilderij van John Trumbull. (Capitool, Washington)

Inleiding

De Amerikaanse Revolutie en de oorsprong van de democratische moderniteit

Van de Amerikanen hebben we geleerd de vrijheid te veroveren.

We moeten nu ook van hen leren de vrijheid te behouden.

— Condorcet, *Bibliothèque de l'Homme Public*,

tweede reeks (1791), deel 5, 250-251

De Amerikaanse Revolutie (1774-83) is een van de meest beschreven gebeurtenissen uit de geschiedenis. De onafhankelijkheid werd verworven en er werd een machtige natie gesticht. Historici en lezers hebben dit spektakel echter meestal beschouwd als een op zichzelf staand Amerikaans gebeuren, als de beslissende episode in de geschiedenis van de natiestaat. Sinds het midden van de negentiende eeuw, en tot voor kort, is er minder aandacht uitgegaan naar de immense maatschappelijke, culturele en ideologische invloed van deze revolutie op de rest van de wereld, een invloed die van fundamenteel belang bleek voor de manier waarop de democratische moderniteit vorm kreeg. De Amerikaanse Revolutie, die aan de grote Franse Revolutie van de jaren 1789-99 voorafging, was de eerste aflevering, en een van de meest gewichtige, in een reeks van revolutionaire gebeurtenissen die in de driekwart eeuw van 1775 tot 1848-49 de Atlantische wereld overspoelde. Net als de Franse, werden al die revoluties diepgaand beïnvloed door Amerika op een manier die maar zelden voorwerp van onderzoek en beschrijving in een brede context is geweest.

De Dertien Koloniën scheidden zich af van het Britse wereldrijk, dat destijds te land en ter zee de grootste economische, politieke en militaire macht ter wereld was. Daarmee werd het principe van monarchie uitgeschakeld in een reusachtig gebied, terwijl de vanouds geaccepteerde monarchale regeringsvorm toch diepe wortels in cultuur en maatschappij behield. De Revolutie was een aantasting van de drie voornaamste zuilen van het maatschappelijk bestel in het Europese ancien régime – monarchie, aristocratie

en religieus gezag. Zij bracht, ondanks breed verzet, verandering in de aard van het religieuze gezag en in de kerkelijke bemoeienis met politiek, wetgeving en instituties; en zij verzwakte het principe van ‘aristocratie’, ook al maakte zij daar geen einde aan. Haar politieke en institutionele vernieuwingen legden de grondslag voor een geheel nieuw soort republiek als belichaming van een regelrecht tegengestelde maatschappijvisie op basis van gemeenschappelijke vrijheid en gelijke burgerrechten. Met de Revolutie begon de ontmanteling van de vroegmoderne hiërarchische wereldorde van koningen, aristocratie, lijfeigenschap, slavernij en mercantilistische koloniale wereldrijken; ze gaf de aanzet tot de langzame, complexe omvorming van die orde tot het grondpatroon van de moderniteit. De grote draagwijdte van dit Amerikaanse drama, de wereldwijde invloed van de Revolutie, verklaart de aan het gedicht van Freneau ontleende term *the expanding blaze*, de Engelse titel van dit boek, en motiveert tevens het beoogde doel: een overzicht van het revolutieproces in de westerse en koloniale wereld tot het midden van de negentiende eeuw in het perspectief van het voorbeeld, de ervaring en de ideeën uit Amerika.

Aan het begin van de Amerikaanse Revolutie in 1774-75 was er bijna niemand van plan om de zeer elitaire politieke stelsels in de Dertien Koloniën te vervangen door meer democratische en representatieve parlementen en constituties,^{*} of om grootscheepse ver-

* NOOT VAN DE VERTALER: De woorden ‘parlement’ en ‘parlements lid’ in dit boek zijn vaak de vertaling van het Engelse woord *legislature* en *legislator*, maar ook wel van diverse andere termen, zoals *convention* of *assembly*, al of niet met een hoofdletter. In de oorspronkelijke Engelse versie van dit boek is het woord *parliament* zo sterk verbonden met het Britse parlement in Londen, dat het gewoonlijk met een hoofdletter wordt geschreven en niet goed bruikbaar lijkt voor andere, vergelijkbare instituten in andere landen. Ook in het moderne Nederlands is ‘parlement’ in sommige gevallen misschien misleidend; we denken bij dat woord nu al vlug aan universeel kiesrecht en min of meer evenredige vertegenwoordiging van de gehele bevolking. Toch heb ik vaak voor ‘parlement’ gekozen, ongeacht over welke regering (svorm) en welke periode het gaat, want in veel gevallen leek dit de minst omslachtige manier om aan te geven wat er bedoeld wordt. Zo heb ik, bijvoorbeeld, *the Massachusetts state assembly* vaak vertaald als ‘het staatsparlement van Massachusetts’. In enkele gevallen leek een vertaling als ‘wetgevend lichaam’ of ‘wetgevende vergadering’ zinvol. Dit alles geldt uiteraard niet voor termen die meer eigenaam dan soortnaam zijn: ‘Nationale Vergadering’ (*Assemblée Nationale*), ‘Congres’ (*Congress*), ‘Staten-Generaal’ (*États-Généraux*), het Spaanse ‘Cortes’.

Het Engelse woord *constitution* heeft een ruimere betekenis dan ‘constitutie’ in het Nederlands; hetzelfde geldt voor de bijvoeglijke naamwoorden, *constitutional* en ‘constitutioneel’. Samuel Johnson (in zijn woordenboek van 1755) gaf bij *constitution* zeven betekenissen, en niet één daarvan wordt gedekt door ons huidige begrip ‘grondwet’. Wanneer het Engelse woord in dit boek verwijst naar een op schrift gestelde en officieel aanvaarde staatsregeling, wordt het vertaald als ‘grondwet’ of ‘constitutie’; in andere gevallen heb ik gekozen voor woorden als ‘staatsinrichting’, ‘staatsvorm’, ‘staatsbestel’, ‘bestel’, ‘systeem’, enz. en bij de adjectief-vorm voor ‘staatsrechtelijk’ of iets vergelijkbaars. Wanneer beide betekenissen mogelijk zijn, koos ik gewoonlijk voor ‘constitutie’ en ‘constitutioneel’. Een term als *the 1780 Massachusetts state constitution* is daarom in principe vertaald als ‘de staatsconstitutie van Massachusetts uit 1780.’

andering te brengen in het grote raamwerk van de Amerikaanse cultuur en maatschappij. Maar bij de geweldige spanningen die met het revolutieproces gepaard gingen, en de spanningen die het vroeg, terwijl fundamenteel nieuwe en verontrustende denkbeelden over politiek, religie en maatschappij zich breed verspreidden, was het onvermijdelijk dat er grote inwendige veranderingen volgden, zowel bedoeld als onbedoeld. De Revolutie maakte beslist geen einde aan de macht van oude elites, en bracht geen transformatie in het ten diepste hiërarchische en gezagsgetrouwe karakter van de achttiende-eeuwse Amerikaanse samenleving. Toch had zij een internationaal effect van democratisering en emancipatie, een effect dat – zoals veel befaamde hervormers, plannenmakers en politieke zieners, mannen en vrouwen, destijds al inzag – immense gevolgen zou hebben voor de toekomst van Amerika *en* voor de rest van de wereld.

De Revolutie raakte en, naar sommigen voorzagen en anderen vreesden, transformeerde de hele mensheid. Een enkeling beweerde zelfs dat het belang van de Amerikaanse Revolutie voor de buitenwereld nog veel groter was dan voor het land zelf. Thomas Paine (1737-1809), de sterkste publicist van de Amerikaanse Revolutie, met een groot internationaal lezerspubliek, stelde in 1805 dat ‘de onafhankelijkheid van Amerika het land niet veel gelukkiger zou hebben gemaakt, en de wereld geen goed zou hebben gedaan, als haar regeringsvorm de verdorven voorbeelden van de oude wereld had gevolgd’.¹ Met ‘verdorven voorbeelden’ (*corrupt models*) doelde Paine, geboren en getogen Engelsman, niet alleen op de absolutistische en despotische monarchieën die van Portugal tot Rusland het Europese vasteland beheersten, en de koloniale mogendheden die in Latijns-Amerika, Afrika en Azië de lakens uitdeelden; maar ook ‘gemengde’ regeringsvormen, zoals de constitutionele monarchie van Groot-Brittannië, waar de onderdanen meer rechten en vrijheden genoten dan in een absolutistische monarchie, maar waar Kroon en Kerk wel een aanzienlijke invloed behielden, terwijl de meeste macht nog altijd terecht kwam bij de aristocratie. Geen ander land leefde destijds onder een zo dominante en wereldwijd machtige aristocratie als de Britse. Vandaar dat radicale criticasters op de ‘gemengde regeringsvorm’ uitdrukkelijk Engeland rekenden tot de ‘verdorven voorbeelden’ waar koningen, priesters en aristocraten aan het hoofd stonden. Slechts enkele ‘Founding Fathers’ en beperkte segmenten van de Amerikaanse samenleving deelden echter het democratisch-republikeinse standpunt van Paine. De meeste revolutieleiders en hun volgelingen wezen het af.

Paine, Price, Priestley, Barlow, Palmer, Allen, Coram, Freneau en andere Anglo-Amerikaanse democraten uit die tijd, maar ook (hoewel soms minder luidruchtig) Jefferson en Franklin en hun bewonderaars, wilden een Amerikaanse Revolutie die niet alleen nationale onafhankelijkheid zou opleveren maar een veel breder en ambitieuzer doel zou dienen: een fundamentele politieke, maatschappelijke en onderwijskundige hervorming in en buiten de Verenigde Staten. Slechts weinigen hielden zich consequent aan hun pu-

bliekelijk verkondigde emancipatie-ideaal. Vaak schikte en plooiden men dit idealisme op enige manier, men sloot compromissen met de bestaande orde. En waar het om de slavernij ging gold dit ook voor de meest vooraanstaande radicale republikein en uitgesproken ‘aristocratie’-bestrijder van Amerika, Thomas Jefferson. Niettemin wilden al deze democratisch gezinde republikeinse schrijvers en sprekers een Amerikaanse Revolutie die zich inzette voor het machtige nieuwe idee van universele en gelijke mensenrechten en voor emancipatie van elke verdrukte en uitgebuite groep, volledige vrijheid van godsdienst, meningsuiting en drukpers en een einde aan het religieuze gezag in onderwijs en samenleving.

Toen in 1783 de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog ten einde kwam, was er veel te vieren, niet alleen in Amerika en landen die zich tijdens die oorlog verbonden hadden met de Verenigde Staten in wording – Frankrijk, Spanje en de Nederlandse Republiek – maar ook, althans volgens progressief gezinde mensen, in Groot-Brittannië en elders. In 1784, een jaar na de Vrede van Versailles waarbij de onafhankelijkheid werd bezegeld, hield de Welshe predikant en democraat Richard Price (1723-91), een vooraanstaand politiek denker van die dagen, in Engeland een bezielende tafelrede: ‘Met hartelijke vol-doening bezie ik de revolutie ten gunste van universele vrijheid die zich in Amerika heeft voorgedaan – een revolutie die een nieuw vergezicht in het menselijk bedrijf ontsluit en een nieuwe era inluidt in de geschiedenis der mensheid – een revolutie waarbij de Britten zelf het meest gebaat zullen zijn indien zij de wijsheid hebben om de tegenstand waarop de despotie van hun ministers gestoten is de juiste wending ten goede te geven, en de vlam van deugdvolle vrijheid op te vangen die hun Amerikaanse broeders heeft gered.’² De Amerikaanse Revolutie ‘heeft veel goeds gebracht door juiste opvattingen over de rechten der mensheid en over de kenmerken van wettige regeermacht te verspreiden; door een geest van verzet tegen tirannie te wekken die reeds één Europees land [de Nederlanden] de vrijheid bezorgd heeft en wellicht nog meer landen bevrijden zal; en door in Amerika regeringsvormen in te voeren die billijker en *more liberal** zijn dan de wereld tot nog toe heeft aanschouwd.’³

In de Nederlanden waren het de Amerikaanse ontwikkelingen die stootkracht gaven aan de eerste openlijk democratische beweging van Europa: de pro-Amerikaanse ‘Patriottenbeweging’ van 1780-87, die in die jaren door alle Europese en Amerikaanse hervormingsgezinden met aandacht werd gevolgd. Paine merkte op dat de consolidatie van de Revolutie na 1780 te meer goeds te bieden had door ‘de nieuwe overheden ... der Amerikaanse staten te behoeden voor de verwoesting die na een verovering door de Britten

* NOOT VAN DE VERTALER: Een directe overzetting van het Engelse *liberal* in het Nederlandse ‘liberaal’ wekt misverstanden. In politieke zin is het Engelse woord een uitgesproken ‘links’ etiket. Daarom blijft het in dit boek gewoonlijk onvertaald.

Evacuation Day, 25 november 1783. George Washington en zijn troepen komen in triomf New York City binnen na het vertrek van de Engelsen. Prent uit 1879 van Edmund en Ludwig Restein. (Library of Congress Prints & Photographs Division, Washington)

hun deel zou zijn geweest; door verdrukte mensen uit de gehele wereld een uitwijkplaats te bieden op een afzonderlijk continent, dat op vele bijzondere wijzen begunstigd is; en door hier de grondslag te leggen voor een rijk dat de zetel van vrijheid, wetenschap en deugd kan zijn en vanwaar, zo valt te hopen, deze zegeningen zich verbreiden zullen tot zij universeel zijn en de tijd aanbreekt waarin koningen en priesters geen onderdrukingsmacht meer zullen hebben, en waarin uitgeroeid zal zijn de schandelijke slavernij die tot nu toe de wereld onteerd heeft.⁴

De Amerikaanse en de Franse Revolutie, en al de andere ‘nationaal’ geachte revoluties, vormden in wezen een worsteling tussen ‘democratische’ en ‘aristocratische’ varianten van één Atlantische Revolutie, precies zoals de zogenaamd ‘nationale’ verlichtingen in werkelijkheid altijd een strijdperk waren tussen ‘gematigde’ en ‘radicale’ stromingen van de Verlichting. Hoofdthema’s van al de revoluties waren: democratisch of aristocratisch republicanisme, steun voor universele rechten of verzet daartegen, burgerschap voor allen of beperkt stemrecht, en verschil van mening over de plaats van religieus gezag in de samenle-

ving. Veel achttiende-eeuwse tijdgenoten deelden met Adams en Hamilton een diepe eerbied voor Sidney, Locke en Montesquieu, en zij brachten het Amerikaanse republicanisme graag langs zij met bestaande aristocratische republieken en ‘gemengde’ regeringsvormen. Radicale democraten zoals Paine lieten echter een krachtig tegengeluid horen: zij ontken- den regelrecht dat dergelijke regimes – ook de Nederlanden, waar de eerste democratische golf in 1787 (met Pruisische hulp) werd neergeslagen – echte republieken waren. ‘Het is wel waar dat bepaalde landen zoals Holland, Bern, Genua, Venetië enz. zichzelf Republiek noemen,’ stelde Paine in 1791 in een brief aan de Franse revolutionaire democraten Con- dorcet en Bonneville, ‘maar die benaming verdienen ze niet. Alle principes waarop ze zich baseren gaan regelrecht tegen ieder republikeins gevoelen in, en feitelijk bevinden zij zich in een toestand van volstrekte onderhorigheid aan een aristocratie.’⁵ Terecht stelde Paine dat de twee soorten republicanisme, democratisch en aristocratisch, zowel in Amerika als in Europa fundamenteel uiteenlopende, onverzoenlijke wegen gingen.

Tot 1848 was het gebruikelijk dat ‘moderaten’ en democratisch gezinde radicalen in Europa en Amerika ter verdediging van hun standpunt principes, voorbeelden en prece- denten gebruikten die goeddeels aan het Amerikaanse voorbeeld en raamwerk werden ontleend; maar daarbij beriepen ze zich op tegengestelde wijze op de twee rivaliserende ideologische hoofdstromen binnen de Amerikaanse Revolutie, conservatief en democra- tisch, om hun eigen gematigde dan wel radicale streven te ondersteunen. De architec- ten van de radicaal-hervormingsgezinde Amerikaanse Revolutie – Franklin, Jefferson en Paine – werden dan ook iconische richtingwijzers van de gehele Atlantische Revolutie als het ging om universalisme, secularisatie en egalitarisme. Evenzo waren de Founding Fathers die de Amerikaanse maatschappelijke structuur vóór 1776 verdedigden, en die zich beriepen op Locke, Montesquieu en de alom bewonderde Engelse ‘gemengde’ rege- ringsvorm, tot het midden van de negentiende eeuw internationale vaandeldragers van het ‘aristocratisch’ republicanisme. Het belang van eigendom stond hierin bovenaan en men verzette zich hardnekkig tegen democratie, door kiesrecht beperkt te houden, spe- ciale eisen te stellen voor het bekleden van ambten, en meer oligarchische trucjes. In deze ideologische strijd tussen de Founding Fathers liepen de opvattingen over de gro- te oorkonden van de Revolutie onvermijdelijk uiteen. De Onafhankelijkheidsverklaring van 1776 sprak zich sterker dan enige andere Amerikaanse revolutieverklaring uit voor het principe van universele en gelijke mensenrechten, een aspect van de Revolutie dat alom diepe verdeeldheid zaaide en dat van kardinaal belang zou blijken. Dit principe werd een van de grootste twistappels in Amerika en bij de hele reeks van revoluties die er volg- de. In de tweede helft van de twintigste eeuw speelde deze controversie nog eens heftig op na de *Verklaring van de Rechten van de Mens*, in 1948 aangenomen door de Verenigde Naties, en in de burgerrechtenbeweging in de Verenigde Staten.⁶

Door een verbijsterend toeval stierven Adams en Jefferson op dezelfde dag, 4 juli

1826, de vijftigste verjaardag van de Onafhankelijkheidsverklaring van 1776. De nieuwe republiek der Verenigde Staten was in de ogen van Price, Priestley, Paine en hun Britse en Europese volgelingen niet slechts uniek, maar had een urgente en universele betekenis. De waarde van de Amerikaanse onafhankelijkheid lag volgens Paine in de geboden ‘kans om de wereld opnieuw te beginnen’ en ‘een nieuwe regeringsvorm tot aanzijn te brengen die de rechten van alle mensen zou beschermen’.⁷ Een dergelijke manier van denken werd tot 1850 echter door het grootste deel van de samenleving krachtig verworpen. Meestal zag men liever Groot-Brittannië, de rijkste en machtigste en industrieel meest ontwikkelde natie, als voornaamste gids en inspiratiebron voor de vooruitgang der mensheid, als het beste voorbeeld voor politieke, economische en maatschappelijke ordening en hervorming. De Britten zelf, afgezien van enkele andersdenkenden, koesterden in alle lagen van de bevolking een bijna kritiekloze eerbied voor de ‘gemengde regeringsvorm’, die gold als de grondslag voor de wereldwijd unieke status van het land. Misschien ging niet al het Engelse straatvolk prat op de status van ‘protestantse, xenofobe, vlaggenzwaaiende buitenlandhaters’,⁸ maar de meeste Britten vertoonden toch wel de monarchistische neigingen en religieus-reactionaire houding die kenmerkend waren voor het laat-achttiende-eeuwse en vroeg-negentiende-eeuwse Britse rijk en de bestuurlijke elite. De meeste mensen spraken schande van de autochtone dissidentenbeweging, die niet alleen tegenstander was van monarchie, aristocratie, de staatskerk en het wereldrijk, maar die aan die afkeer ook luidruchtig uiting gaf.

Toch waren er onder de Britse tegenstanders van het ‘aristocratische’ systeem, evenals in Frankrijk, Nederland, Ierland, Duitsland en de Verenigde Staten, heel wat leden van de intellectuele en literaire elite. Engeland kon zich zelfs beroemen op een indrukwekkend aantal radicale verlichters, progressief gezinde denkers, kunstenaars, schrijvers en dichters, met als leidende figuren Paine, Price, Jebb, Priestley, Godwin, Shelley, Millar, Erasmus Darwin, James Mill, John Stuart Mill, Catharine Macaulay, Mary Wollstonecraft, Mary Shelley en later George Eliot. Zij vonden elkaar in hun afschuw van het antieke rechtsstelsel, het beperkte kiesrecht, de *rotten boroughs* (restanten van oude stadsrechten die de representativiteit verstoorden), de gebrekkige kansen op onderwijs voor de meeste mensen, en het ontbreken van een volledige vrijheid van meningsuiting en godsdienstvrijheid, zoals die tot het midden van de negentiende eeuw aan de orde waren, om te zwijgen van de ronselpraktijken voor de marine (de *press gang* functioneerde tot 1853), ongelijke huwelijkswetgeving en het achterhaalde strafrecht. Voor hun was het duidelijk, net zo duidelijk als voor Franklin, Jefferson en Paine in de aanloop naar de Amerikaanse Revolutie, dat het achttiende- en vroeg-negentiende-eeuwse Engeland bedroevend slecht voldeed aan de status van belangrijk voorbeeld voor de rest van de wereld. Samen met veel andere Amerikaanse en Europese radicalen hoopten ze vurig, en verwachtten ze ook, dat de jonge Verenigde Staten deze rol zouden gaan vervullen.

In de gehele periode van de jaren 1760 tot de jaren 1850 stonden de radicalen die het heersende Britse en Europese systeem verwierpen, tegenover een dikke muur van afkeuring en weerzin. Figuren als Coleridge en Wordsworth namen afscheid van het radicalisme uit hun jonge jaren en gingen later mee in de onverdraagzame conservatieve consensus. Ook waren er, na 1815, radicalen die de Britse ‘gemengde regeringsvorm’ en aristocratie ten val wilden brengen hoewel ze eerder juist stevig voorstander waren geweest van het ‘verdorven’ systeem, dat ze nu zonder aarzeling aanvielen. De voornaamste Britse denker over rechtshervorming was Jeremy Bentham (1748-1832), die in de jaren 1770 fikse kritiek had op de Amerikaanse Revolutie en op de proto-democratische ideeën die sommige tijdgenoten aan de revolutieprincipes ontleenden; maar na 1815 werd hij een vurig pleitbezorger van democratie en van het Amerika dat hij nu als het belangrijkste voertuig van moderne representatieve democratie beschouwde. Het langgerekte, onrechtlijnige ideologische conflict bereikte in Groot-Brittannië en Amerika zijn hoogtepunt in de jaren 1790 en de eerste jaren van de negentiende eeuw; maar in de gehele westerse wereld sleepte het zich op ontwrichtende manieren nog tientallen jaren voort. Deze sociale en culturele strijd nam bij de Britten in de eerste drie of vier decennia van de negentiende eeuw zulke gewelddadige vormen aan, dat de meeste Victorianen er later meestal niet graag aan terugdachten. Het venijn en de boosheid van een tijdperk waarin Edmund Burke (1729-97), voornaamste grondlegger van het moderne politieke conservatisme, Price belasterde om zijn ‘zwarte hart’ en ‘boze beginselen’, werden later afgezwakt; het onverkapte radicalisme van de grote dichter Shelley raakte zelfs geheel in vergetelheid.⁹

De Revolutie in Amerika heeft de Verenigde Staten voortgebracht, de ‘Atlantische Revolutie’ als geheel de moderne representatieve democratie. Universele en gelijke mensenrechten, vrijheid van meningsuiting en drukpers en republikeinse vrijheid in het algemeen hadden hier hun beginpunt, en zo ook de gezamenlijke pogingen om een eind te maken aan onderdrukking van etnische minderheidsgroepen en om internationale regels in te stellen die de vloek van de oorlog zouden indammen. Tot ongeveer 1850 werd er op brede schaal uiting gegeven aan een besef dat de Amerikaanse jacht naar vrijheid een nieuw sociaal, politiek en filosofisch begin vertegenwoordigde op een wijze die bij de Nederlandse Opstand tegen Spanje (1567-1609) en bij de Engelse revoluties van de zeventiende eeuw niet aan de orde was geweest; een nieuwe start die voor alle mensen van grote betekenis was, en die nauwlettende aandacht verdiende. Ook werden in die tijd de meest befaamde voormannen van de Revolutie – Washington, Franklin, Jefferson, Adams en, meer omstreden, Paine – als helden der mensheid bejubeld. Toch heeft het tot 1959 geduurd voordat de eerste moderne historicus zich op dat internationale aspect concentreerde. In dat jaar verscheen *The Age of the Democratic Revolution: A Political History of Europe and America, 1740-1800* van R.R. Palmer, die erop wees dat de Amerikaanse en

Fransen Revoluties ‘heel wat gemeen hadden’ en dat ze ‘dit gemeenschappelijke in diezelfde tijd ook gemeen hadden met diverse mensen en bewegingen in andere landen’ waaronder vooral, meende hij, Groot-Brittannië, Ierland, Nederland, België en Zwitserland, maar ook in Duitsland, in Italië en elders.¹⁰ Dit brede verband tussen de revoluties stelde hij voor als een omvattende ‘Atlantische Revolutie’. Het baanbrekende idee van Palmer ontving echter nooit zo veel aandacht in de Amerikaanse of Europese (of Latijns-Amerikaanse) geschiedschrijving als men zou hebben verwacht.

De impact van de Amerikaanse Revolutie was in de jaren 1770 en 1780 het grootst in Frankrijk, Nederland en Ierland (waar het Amerikaanse voorbeeld een speciale, nauwe band aanging met toenemende ontevredenheid) en bij tegenstanders van de Britse kroon en aristocratie, maar was ook aanzienlijk in Zuid-Europa en Latijns-Amerika. Het meest omvattende politiek-theoretische werk uit de tijd van de Revolutieoorlogen werd zelfs in Zuid-Italië geschreven, door de Napolitaanse rechts- en politiek filosoof Gaetano Filangieri (1752-88), en het kreeg een grotere verspreiding in Spanje en Spaans-Amerika dan in de Engelstalige wereld. *La scienza delle legislazione* (1780) werd in december 1784 zonder meer in de ban gedaan door de paus met het oog op de forse uitspraken tegen de geestelijkheid en vóór religieuze verdraagzaamheid. Het vormde een hoeksteen van de laat-achttiende-eeuwse ‘Radicale Verlichting’,¹¹ en Franklin las het ‘met groot genoegen’.¹² Geïnspireerd door de ideeën van Raynal, Diderot, Helvétius en Vico, nam Filangieri het principe van gelijke rechten zoals dat in 1776 was geproclameerd over. Hij zag de Amerikaanse Revolutie als het begin van een algemene opstand tegen alle despotie, oligarchie en koloniale onderdrukking, en tegen het hiërarchische karakter van de gehele Europese samenleving.¹³ Van Amerikaans-revolutionaire principes doortrokken was ook de uitvoerige aanval die Filangieri deed op de politieke denkbeelden en het geografisch relativisme van de invloedrijkste ‘gematigde’ politieke denker van zijn tijd, de grote Franse Verlichtingsfilosoof Charles-Louis de Secondat, Baron de Montesquieu (1689-1755). Filangieri bekritiseerde het pleidooi van Montesquieu voor de ‘gemengde regeringsvorm’ waarbij, in de praktijk, de meeste macht aan de aristocratie werd toegespeeld.¹⁴

Filangieri was over de recente ontwikkelingen in Amerika zo opgetogen, verzekerde hij Franklin in 1782, dat hij zich graag voorgoed zou vestigen in Pennsylvania, Amerika’s ‘toevlucht der deugd’, ‘land van helden’ en ‘broeders’.¹⁵ Dat was meer dan maar wat bloemrijke beleefdheid. De Amerikaanse Revolutie had een democratiserend effect, maar Pennsylvania overtrof sinds 1776 de andere koloniën (behalve Vermont) door de eerste bijna-democratische staat ter wereld te worden, de eerste staat waar de regering werd gevormd door de mannelijke samenleving als geheel. Er werd een wetgevend lichaam gekozen en een grondwet aangenomen die algemeen kiesrecht voor volwassen mannen invoerde. Sommige waarnemers uit die tijd zongen de lof van de nieuwe Pennsylvanische constitutie en de inspirerende rol die de leiders van Pennsylvania speelden bij het beëin-

digen van staatssteun voor institutioneel religieus gezag en bij het maken van plannen voor zwarte emancipatie. ‘De onmetelijke schare dergenen die uw naam zegenen,’ schreef Filangieri in zijn laatste brief aan Franklin op 24 december 1785, als bevestiging van diens internationale en transatlantische faam, ‘is de enige passende beloning voor de schepper van haar vrijheid en wreker van alle onrecht.’ Door zijn lof uit te spreken over het bijzondere karakter van Pennsylvania en over de in deze staat behaalde overwinningen op koningschap, aristocratie, slavenhouders en kerkelijk gezag, liet Filangieri opvattingen weerklinken die destijds onder radicale *philosophes* en hervormers gemeengoed waren en die nog tientallen jaren bleven rondzingen.¹⁶ Philadelphia had ongeveer 30.000 inwoners toen de Spaans-Amerikaanse revolutionair Francisco de Miranda (1750-1816) daar in 1783 arriveerde; de stad trof hem als ‘een van de aangenaamste en ordelijkste steden ter wereld’, en vormde het hart van deze voortgezette, meer democratische ‘Amerikaanse Revolutie’.¹⁷ De Franse democratisch-republikein Joseph Cérutti was het in 1791 helemaal met Miranda eens: Philadelphia, ‘geheel bevolkt door broeders en gespeend van tirannen, slaven, priesters, en zonder atheïsten, leeglopers of armen, zou het verdienen hoofdstad van de wereld te zijn’.¹⁸

De invloed van de Amerikaanse Revolutie op de wereld was een zaak van voorbeeld en inspiratie en van een nieuw grondplan voor menselijke samenleving. Maar dit riep dan weer vragen op over de mate waarin de Revolutie haar beloften ‘thuis’ had waargemaakt en in hoeverre de Verenigde Staten het bredere transatlantische revolutieproces in het buitenland zou moeten helpen en aanmoedigen. Door aan de nieuwe Verenigde Staten een speciale, hoge positie toe te schrijven bij de vooruitgang der mensheid naar gelijkheid, vrijheid en democratische republieken, gaven radicale Verlichtingsdenkers Amerika welbewust tevens een wereldwijde verantwoordelijkheid, een verantwoordelijkheid die zowel binnen als buiten Amerika van toepassing was. ‘Vrije burgers van een onafhankelijk Amerika,’ maande Filangieri hen in band 4 van zijn *Scienza*, ‘u bent te deugdzzaam en verlicht om niet te weten dat u, door het recht op zelfbestuur te verwerven, in de ogen der gehele wereld de heilige plicht aanvaard hebt om wijzer, matiger en gelukkiger te zijn dan alle andere volken [*agli occhi dell’universo il sacro dovere di esser più savi, più moderati e più felici de tutti gli altri popoli*]! U zult zich voor het tribunaal der mensheid moeten verantwoorden voor alle sofismen die uit uw fouten zouden kunnen voortvloeien en die haaks op de vrijheid staan.’¹⁹ Price, Paine en ook Condorcet, en anderen, waren zich er scherp van bewust dat het door hen en hun bondgenoten gekoesterde democratische aspect van de Amerikaanse Revolutie zich niet alleen diende uit te strekken over Groot-Brittannië, Ierland, Europa en de rest van de wereld maar ook dringend vroeg om consolidatie, uitbouw en veiligstelling binnen de Verenigde Staten zelf.

Deze deels utopische en deels realistische kijk op de Amerikaanse Revolutie zou nog driekwart eeuw lang in Europa en Latijns-Amerika het ongenoegen met de bestaande

orde aanwakkeren. Bij eerdere revoluties, waarbij Zwitserland en de Verenigde Provinciën vrije republieken waren geworden en het zeventiende-eeuwse Engeland een constitutionele monarchie, had de rest van de mensheid praktisch ‘onverschillig’ toegekeken, schreef in 1821 de Italiaanse revolutionair Francesco Saverio Salfi (1759-1832), een volgeling van Filangieri, en een waarlijk blijvend effect op de wereld ontbrak aan deze omwentelingen; maar de Amerikaanse Revolutie had een veel grotere en bredere impact. Dit kwam, stelde Salfi, doordat de Verlichting zich in de jaren 1770 inmiddels breed gevestigd had terwijl ze vóór 1750 nog niet heel ver in de samenleving was doorgedrongen. De transatlantische intelligentsia, *les amis de la philosophie* die er prat op gingen dat zij een eind hadden gemaakt aan de kerkelijke onverdraagzaamheid en aan achterhaalde wetenschap en scholastiek op basis van ‘de systemen van Plato en Aristoteles’, hadden eerst een revolutie van het denken in gang gezet ‘die weldra op heel Europa oversloeg’ en gingen vervolgens, rond 1775, een nieuwe fase in, aangespoord door het revolutiegebeuren in Amerika, met een algemene aanval op ‘politieke horigheid’. Als gevolg van de nieuwe ideeën en hun verbreiding door de drukpers werd de Amerikaanse Revolutie ‘gesmeed in de smidse van de Verlichting’; en vandaar dat haar boodschap een waarlijk universele weerklank kreeg.²⁰ ‘Deze tijd is een tijd van wijsbegeerte, en Amerika het rijk van de rede,’²¹ zei in 1787 een zelfverzekerde bondgenoot van Tom Paine, de revolutionair Joel Barlow (1754-1812) uit Connecticut. Met het optimisme dat volgde toen de Amerikaanse onafhankelijkheid verworven was, koesterde hij zonder meer de verwachting dat het radicale visioen van een blijvende transformatie-ten-goede van de wereld tot vervulling zou komen in Amerika. Later gaf hij toe dat hij veel te optimistisch was geweest over Amerika *en* Frankrijk.

Rond 1776 had zich een aanzienlijke verandering in cultuur, levenshouding en religieuze denkbeelden voltrokken onder de geschoolde bevolking van Pennsylvania, New England en Virginia – net als in de Europese en de Latijns-Amerikaanse samenleving. Het oude type vroomheid had in de maatschappelijke bovenlaag veel terrein verloren, en dit stond in direct verband met de komst van de vernieuwende politieke en maatschappelijke denkbeelden. In New England was het Verlichte accent op rede en morele ernst in de plaats gekomen van calvinistische leerstelling en rechtlijnigheid, hoewel er een zekere puriteinse morele strengheid bleef heersen. Een geleidelijk afscheid van de oude obsessie met theologie en kerkelijke leergeschillen had voor een fundamentele verschuiving in de richting van tolerantie en secularisatie gezorgd, een neiging die alle verlichters met elkaar deelden. De tweede president van de Verenigde Staten, John Adams (1735-1826), was net als de derde president, Thomas Jefferson (1743-1826), een uitgesproken voorstander van de Verlichting, met inbegrip van vrijheid van geweten en godsdienst. Hij had weinig op met religieus dogmatisme, met de geestelijkheid en met discussies over theologische ‘mysterieën’. Maar Adams, doortrokken als hij was van de ernst van New England, ging in zijn afwijzing van orthodoxe leeruitspraken toch niet zo ver als de radicale verlichters.

Hij was geen atheïst of 'deïst', maar een strenge unitariër, die vertrouwde op de ultieme werkelijkheid en goede intenties van de goddelijke voorzienigheid en die ervan overtuigd was dat georganiseerde godsdienst of tenminste een residu daarvan noodzakelijk bleef voor het welzijn van de samenleving.²²

De gematigde hervormingszin van Adams op religieus terrein strookte met zijn gematigde standpunt als politiek denker; zijn Verlichting was anders dan die van Jefferson ten aanzien van religie, en zo ook op maatschappelijk en politiek gebied. Adams bewonderde Sidney, Locke (geen favoriet van Jefferson) en Montesquieu, hield een oudere politieke denktraditie hoog waarin 'gemengde regering' en scheiding der machten hoog aangeschreven stonden – precies het soort republicanisme van de Engelse lagere adel dat tot het midden van de negentiende eeuw aantrekkingskracht uitoefende op de Britse, Franse, Zwitserse en Nederlandse als ook de Amerikaanse regerende bovenlaag. Dit republicanisme, geminacht door Jefferson, Paine en Condorcet, stond voor de aspiraties van een grondbezittende oligarchie die hoog opgaf van de Glorious Revolution van 1688, de gebeurtenis waarbij Groot-Brittannië en Ierland stevig in de politieke en economische greep van de aristocratie kwamen. Deze traditie had een lichte aversie tegen handel, steden en het Nederlands-Zwitserse model van een handelsrepubliek, en haar denkwereld was in wezen die van de vroege Verlichting. Dit was maatschappelijk gezien iets van het verleden, maar wel heel aantrekkelijk voor de 'moderaten'.²³ Bijna niemand belichaamde de versmelting van landadel-republicanisme met de hoofdstroom van de Verlichting na 1750 zo zuiver als Adams.

Adams kreeg dan ook niet te maken met de publieke verontwaardiging wegens ongelovigheid die later Jefferson en Paine ten deel viel.²⁴ Zijn zoon John Quincy Adams (1767-1848), de zesde president van de Verenigde Staten (1825-29), was nog conservatiever en memoreerde deze verschillen in 1831. Terecht wees hij toen op een aanzienlijke kloof tussen de Verlichting van zijn vader en die van Jefferson ten aanzien van politiek, religie en moraal. John Quincy Adams was even puriteins als zijn vader, maar neigde later meer tot religieuze orthodoxie, en Jefferson kende hij al vanaf zijn kinderjaren. De Verlichtingsfilosofie die Jefferson in de jaren 1760 had overgenomen van een bepaalde leraar aan het William and Mary College in Virginia, zo merkte hij geringschattend op, had hem tot de 'mysteriën van vrijdenkerij en ongelooft' en tot 'losse zeden' gebracht, en als hij er al geen 'volstreekte atheïst' van geworden was, dan toch iemand zonder 'geloof in een hiernaamaals'. Jefferson las veel en wist veel, was overtuigd 'deïst', en ontleende zijn levensbeschouwing feitelijk aan een brede groep Engelse en Franse auteurs. Anders dan John en John Quincy Adams werden zijn opvattingen na 1775 en tot ongeveer 1800 radicaler. Net als bij Paine ging ook bij Jefferson zijn explicietere publieke vijandigheid tegen religieus gezag samen met een meeromvattende republikeinse hervormingszin, en regelmatig noemde hij zichzelf een vijand van de 'aristocratie'.²⁵ Veel mensen beseften dat deze

verschillende lijnen zowel praktisch als filosofisch nauw met elkaar in verband stonden. John Quincy merkte op dat het radicale reformisme van Jefferson, zoals zijn streven naar afschaffing van het eerstgeboorterecht in Virginia en andere anti-‘aristocratische’ hervormingen, voortkwamen uit zijn ‘ongeloofsfilosofie’.²⁶

Adams en Jefferson waren iconen van twee verschillende typen Verlichting. Vanuit hun tegenovergestelde posities illustreerden ze de botsing van revolutionaire ideologieën, gematigd en radicaal, die van het politieke denken een tweekamp maakte. Deze strijd tussen ‘aristocratisch’ en democratisch republicanisme, partiële en complete afwijzing van religieus gezag, smal en breed kiesrecht, beperkte en volledige vrijheid van denken en spreken, beheerste het gehele politieke en maatschappelijke toneel. Dit alles was van grote betekenis voor de laat-achttiende-eeuwse wereld, de negentiende eeuw en de verdere toekomst. Twee onverzoenlijke richtingen binnen de Amerikaanse Revolutie stonden tegenover elkaar, nationaal en internationaal, elk met haar eigen filosofische grondslag en samenwerkend met nauw verwante bewegingen in het buitenland. Amerikaanse ‘moderaten’ verheerlijkten Locke, de erfenis van de Glorious Revolution en, vooral, de Britse ‘gemengde regeringsvorm’ als het juiste grondpatroon voor Amerika en voor iedere samenleving, terwijl de Jeffersonisten en Painianen gingen voor het filosofische democratisch universalisme en de anti-aristocratische richting van Condorcet, Brissot en de Franse Revolutie vóór Robespierre; het Frans-Amerikaanse democratisch republicanisme zagen zij als één geheel en als de juiste weg voor de mensheid.

Historici, filosofen en politicologen hebben tot in de jaren 1970 niet meer dan lipdienst bewezen aan het inzicht dat Revolutie, Onafhankelijkheidsverklaring en Constitutie allemaal vruchten van de ‘Amerikaanse Verlichting’ waren.²⁷ Pas in 1976 werd het onderzoek naar de Verlichting in haar precieze relatie tot en betekenis voor de Amerikaanse Revolutie in gang gezet. Dit was de verdienste van Henry F. May met zijn boek *The Enlightenment in America*, onder de opvallend kleine hoeveelheid boeken over dit onderwerp misschien nog altijd de beste inleiding. De historiografie, zei hij, had een ernstig probleem waar het om de ambities, het idioom, het politieke denken en de doelstellingen van de Revolutie ging. Als haar speciale karakter moest worden toegeschreven aan Verlichtingsideeën en -debatten, dan was er uitvoeriger onderzoek naar dit verband nodig. May kon geheel beamen dat de Verlichting in Europa en Amerika met behulp van wetenschap, filosofische inspanningen, religiekritiek, reorganisatie van het onderwijs, rechtshervorming en bestudering van politieke theorie ‘een nieuwe hoopvolle samenleving tot stand probeerde te brengen’, zoals een historicus het recentelijk zei.²⁸ De grote intellectuele en culturele hervormings- en vernieuwingsbeweging bracht een algehele omwenteling in de filosofie, theologie, historiografie, exacte en sociale wetenschappen, literatuur en ethiek teweeg, en May toonde aan dat zij ook gedurende de hele Napoleontische tijd (1799-1815) bleef streven naar verbeteringen. Hij liet zien dat historici en filo-

sofen daarom de ideeën, het idioom en de wetgevingsterminologie van de Amerikaanse Revolutie in een bredere intellectuele context moesten beoordelen dan men gewend was. Maar ook hun algemene denkcategorieën moesten ze bijlijpen. De westerse Verlichting is er namelijk nooit in geslaagd haar voortdurende interne meningsverschil te boven te komen: stond Verlichting voor hervorming van de bestaande maatschappelijke, juridische en institutionele orde waarbij de hoofdstructuur intact bleef, of worden misstanden verholpen door een volkomen nieuwe structuur die in de plaats komt van de oude instituties, wetten en praktijken?²⁹ Verlichters hadden slechts tot op zekere hoogte ‘een gemeenschappelijk doel – een moreel en humaan gemaakte wereld’.

De vraag wat er bewaard mocht blijven van een ancien régime dat berustte op monarchale, aristocratische en kerkelijke heerschappij, was een twistpunt dat de ontwikkelingen en ideeën aan weerszijden van de Atlantische Oceaan in een alomvattend onderling verband bracht. Zowel praktisch als filosofisch gezien stonden al de Atlantische revoluties in nauwe verbinding met elkaar. Daarom lag er een diepe en blijvende kloof tussen de twee concurrerende stromingen binnen de Verlichting, de gematigde en de radicale. Als eerste belangrijke volgende stap na die van Palmer wees May op een worsteling tussen twee tegenovergestelde ideologische en transatlantische blokken; hij noemde ze *moderate Enlightenment* en *revolutionary Enlightenment* (of *radical Enlightenment*). Deze tegenstrijdige en onverzoenlijke ideologische richtingen gingen terug op uiteenlopende politieke beginselen en denksystemen, waarbij ook heel verschillende denkers, boeken een intellectuele trends werden aangeprezen. De dialectiek van de gematigde en de radicale dimensie van de Amerikaanse Revolutie en de vele overeenkomsten van de Amerikaanse met Europese revoluties werden overigens al, tot ongeveer 1850, gedurende meer dan zestig jaar alom door tijdgenoten erkend en benoemd.

Na dit vruchtbare werk van May ontstond er een breder besef dat de intellectuele inhoud van de Amerikaanse Verlichting weliswaar grotendeels uit Europa kwam (vooral uit Groot-Brittannië en Frankrijk), maar dat ‘Amerika een voorbeeld en zelfs inspiratie voor Europese intellectuelen bood met ideeën die werkten, theorieën die in praktijk werden gebracht’.³⁰ De daarop volgende opleving van interesse voor de Verlichting in Amerika als een diep verdeeld intellectueel strijdperk dat een beslissend stempel zette op de Amerikaanse samenleving en politiek, bleek echter van merkwaardig korte duur. De ‘culturele wending’ van de jaren zeventig, tachtig en negentig leidde de historici al vlug weer van de intellectuele en ideologische kernkwesies af, en stimuleerde juist de gedachte dat de Verlichting vooral een zaak van het sociale leven en maatschappelijke gebruiken was en niet zozeer van nieuwe principes, concepten en gedachten, zoals de filosofen en revolutionairen van vóór 1850 altijd beweerden. Onderzoekers gingen zich weer voornamelijk richten op mentaliteit, veranderende uiterlijke vormen en cultuur, wat een terugkeer betekende naar de overtuiging van voor 1970: dat de intellectuele en ideologische discuss-

sies en ideeën van de Verlichting uiteindelijk maar een randverschijnsel waren.³¹

De door May als fundamenteel aangemerkte hoofdlijnen binnen de Amerikaanse en transatlantische Verlichting raakten op die manier opnieuw uit beeld.³² Weliswaar heeft de ‘culturele wending’ ook zinvolle nieuwe terreinen van onderzoek en mooie resultaten opgeleverd. Maar de historiografische eenzijdigheid, de voorkeur voor wijdverbreide opvattingen en massamentaliteit boven intellectuele debatten, leidde vaak tot een al te eenvoudige voorstelling van zaken. Men ging grotendeels voorbij aan de rol van strijdige wereldbeschouwingen en ideologieën die, ook al vormden ze geen maatschappelijke kracht, wel zorgden voor de intellectuele onderbouwing en vormgeving van de Amerikaanse Revolutie en alle andere revoluties van die tijd. Botsende ideologieën gaan uiteraard ten dele terug op maatschappelijke krachten. Hun speciale accenten, vormen, taalgebruik en terminologie worden echter in hoofdzaak niet door het sociale leven of maatschappelijke gebruiken bepaald, maar door rivaliserende intellectuele, ideologische, pedagogische en religieuze agenda’s. Eerdere historici hadden weliswaar veel te weinig aandacht geschonken aan de rol die het Amerikaanse volk speelde – destijds vooral boeren, handwerkslieden en handelaars – in onderscheid van de leiders, die veelal uit een bevoorrecht milieu afkomstig waren of probeerden tot de adellijke plattelandselite door te dringen. Als het gaat over volksprotest, collectieve boosheid, massagedrag, wijdverbreide burgerlijke ongehoorzaamheid en groeiende verontwaardiging, dan is de Amerikaanse Revolutie duidelijk niet in 1775 begonnen maar in 1765, met de Stamp Act en de daarmee opgeroepen volkswoede.

Maar evenals in Frankrijk in de jaren 1787-99 hadden maatschappelijk onbehagen, onrust en protest, hoe sterk en hoe turbulent ook, voornamelijk een functie als aanstichter van maatschappelijke spanningen en emotionele reactie. Groeiende onvrede, zo wees de ervaring al spoedig overduidelijk uit, en ook vandaag blijkt het uit wat er in de wereld gebeurt, laat zich maar al te gemakkelijk in onthutsend verschillende richtingen dirigeren. Boosheid en emotie, hoe fel ook, houden geen innerlijk verband met inzichten zoals die worden aangevoerd en uitgebazuind door de steeds wisselende, instabiele en verschuivende leiding of voorhoede van protestbewegingen. Precies zoals bij het bolsjewisme, fascisme, nationaalsocialisme en stalinisme en later het maoïsme, die allemaal heel verschillende soorten revolutionaire beroering kanaliseerden, worden sociale en economische krachten veel vaker gekneed en gebruikt door een leidende ideologie, met alle fanatieke propaganda die revolutieleiders er vaak voor maken, dan dat de ideologie daar zelf uit afgeleid zou zijn.

De richting die een revolutie inslaat gaat dus niet terug op het sociale leven of heersende opvattingen, maar op een georganiseerde revolutionaire voorhoede, die haar eigen kenmerkende politieke idioom met geschikte slogans inzet als middel om greep te krijgen op de door sociale en economische krachten gegenereerde onvrede en om die van een in-

terpretatie te voorzien. Bij het ontstaan van de eigenlijke koers en precieze doelstellingen van de revoluties in de periode 1775-1850, bij de rechtvaardiging van de Amerikaanse (of Belgische, Griekse of Spaans-Amerikaanse) onafhankelijkheid, bij de herschrijving van constituties, hervorming van instellingen en formulering van de 'rechten van de mens', werd de primaire factor zonder uitzondering gevormd door nieuwe, tegen de status quo gerichte ideologische kaders. Een van de afgevaardigden van Massachusetts naar de Grondwetgevende Conventie in Philadelphia memoreerde jaren later dat revolutionaire Amerikanen als onderdaan van een koning geboren waren en tot 1776 in een koningsgezinde en monarchaal denkende wereld leefden, een toestand waarin dan de twist ontstond 'die eindigde met een Revolutie, niet tegen de Koning, maar tegen zijn parlement'.³³ Toch werd het koninklijk gezag radicaal aan de kant gezet, ondanks het feit dat vroeger niemand dit gewild had. Het opruimen van de monarchie en het stichten van een republiek in Amerika had, net als de afschaffing van het Franse koningschap in september 1792, feitelijk zeer weinig met een heersende of langzaam veranderende mentaliteit te maken. De Onafhankelijkheidsverklaring, de Amerikaanse Constitutie van 1787 en het institutionele kader dat daarop volgde, kwamen niet uit het sociale leven voort maar stonden juist in regelrechte tegenspraak met alles wat de mensen gewend waren.

Het is vanuit deze overwegingen ook van belang om af te rekenen met de gewoonte van historici om het eigen karakter van de tijd na 1815 te onderstrepen en de negentiende eeuw angstvallig van de achttiende te onderscheiden. Men maakt daartoe veel gebruik van de termen 'nationalisten' en 'nationalisme', 'liberalen' en 'liberalisme'. Dit zijn bekende termen voor lezers van boeken over de negentiende eeuw; maar ze verhullen heel belangrijke vormen van continuïteit. Europees nationalisme stak inderdaad de kop op in het midden en in de latere decennia van de eeuw. In de eerste dertig jaar na 1800 speelde het echter nog bijna geen rol. Toch hebben historici, overtuigd dat de geboorte van de moderne natiestaat de belangrijkste ontwikkeling in die tijd was, zich ingespannen om het tegendeel te bewijzen. Het idee dat nationalisme centraal stond werd wellicht zo sterk opgeblazen om redenen die vroeger veel gewichtiger waren dan nu; maar een regelmatig gebruik van de term 'liberalisme' ter karakterisering van de voornaamste ontwikkelingen in de vroege negentiende eeuw is een regelrechte historiografische ramp geweest. Deze absurd vage en rekbare term dekt zowel antidemocratische moderaten, erfgenamen van de 'Gematigde Verlichting', als filosofische radicalen van na 1800 die de erfenis van de Radicale Verlichting bewaarden. Deze onverzoenlijk tegengestelde richtingen behoorden tot de ideologische hoofdstromen van die tijd. Het is dan ook bijna alsof een kwade genius deze zeer misleidende en verhullende etiketten heeft ingevoerd om de gehele historiografie van deze periode in een mist van verwarring te hullen. Men doet er goed aan die etiketten zorgvuldig te vermijden.

In de afgelopen jaren hebben historici zoals Gary Nash, Seth Cotlar, Sean Willentz

en Matthew Stewart de intellectuele en ideologische kern van de Amerikaanse Revolutie weer in het oog gevat. Ze zijn weer aan de slag gegaan met de door May geconstateerde fundamentele tweespalt, waarbij Revolutie en Verlichting worden opgesplitst in een ‘gematigde’ en een daarmee strijdige ‘radicale’ stroming (hoewel alleen May ook werkelijk de kernbegrippen ‘Gematigde Verlichting’ en ‘Radicale Verlichting’ voor die twee stromingen gebruikt) als de meest geëigende manier om de inwendige dynamiek van de Amerikaanse Revolutie en haar interactie met de buitenwereld te verklaren. Dit inmiddels duidelijk vastgestelde theoretische kader is vervolgens door anderen, onder wie ikzelf, verder ontwikkeld.³⁴ Volgens dit schema had de Amerikaanse Revolutie, in vergelijking met de Franse, juist geen ‘grondig verschillende maatschappelijke en politieke implicaties’, maar liet ze in haar wezenlijke tweeslachtigheid in feite een exacte parallel zien met het dubbele spoor dat de Europese Verlichting volgde.³⁵ Evenzo hadden de Amerikaanse en de Franse Revolutie juist niet elk hun eigen, heel verschillende karakter (zoals vaak beweerd is), maar liepen ze in werkelijkheid parallel en was er in het principe of in de algemene tendens geen wezenlijk verschil te zien tot aan de machtsovername door de Montagnards in juni 1793, de verandering waarbij de Franse Revolutie drastisch (zij het maar kort) afweek van het gebruikelijke transatlantische hoofdpatroon van de Verlichting.³⁶

Een belangrijke recente bijdrage aan het onderzoek naar transatlantisch democratisch denken en handelen tot in de negentiende eeuw, en een luid en duidelijk afscheid van de oude bekrompenheid, leverde in 2016 James Kloppenberg met zijn baanbrekende werk *Toward Democracy: The Struggle for Self-Rule in European and American Thought* (2016). Mijn eigen boek vertoont belangrijke punten van overeenkomst met zijn interpretatie, vooral in het streven om de transatlantische intellectuele debatten, conflicten en theorieën in het centrum te stellen en de ‘culturele wending’ ter zijde te laten. Allebei brengen we het verhaal als een ingewikkeld samenstel van succes en mislukking. Maar er zijn opvallende verschillen. Wij gaan vooral uiteen waar hij belangrijke denkers en staatslieden zoals John Locke en John Adams aanmerkt als ‘partijgangsters van de democratie’ die hun inspiratie zouden hebben gevonden in religieus geloof (Kloppenbergs rekent de Reformatie en de joods-christelijke geloofstraditie tot de belangrijkste factoren), terwijl ik hen indeel bij de voorstanders van ‘gemengde regering’ en de aristocratische republiek, die botsten met de democratische stroming.³⁷ Ons verschil van inzicht zit ten diepste vast op verschillende definities van ‘radicale’ en ‘gematigde’ Verlichting. Kloppenberg omschrijft ‘radicale Verlichting’ nogal eng als niet meer dan atheïsme en materialisme, met uitsluiting van deïsten zonder voorzienigheidsgeloof en van democratische unitariërs zoals Price en Priestley, hoe sterk zij ook tegen het heersende maatschappelijke en politieke systeem gekant waren; maar de (democratische) Jefferson-richting en de (aristocratische) Adams-richting in de Amerikaanse ideologische politiek van na 1776 situeert hij samen – naar mijn mening op verwarrende wijze – in het ‘gematigde’ kamp.

Ondanks de ‘doorgeslagen retoriek van de jaren 1790 tot en met de oorlog van 1812’ dienen we, volgens Kloppenberg, de beide ideologische facties in Amerika als ‘Gematigde Verlichting’ te zien, niet in de laatste plaats omdat elk van beide ‘begreep dat een omvattende democratie de kracht van volksvroomheid erkent’.³⁸ Deze kijk op de zaak biedt weer bevestiging voor de brede kloof tussen Franse Verlichting en Anglo-Amerikaanse Verlichting zoals Hannah Arendt, Gertrude Himmelfarb en vele anderen die hebben geponeerd. Maar of Franklin, Jefferson en Paine (die zich allemaal deïst noemden) werkelijk inspiratie in christelijke vroomheid vonden, blijft uiterst betwistbaar en is hier in elk geval minder belangrijk dan de vraag of een gegeven verlichter van mening was dat een alwetende, welwillende godheid de loop der menselijke dingen bestuurt, de heersende politieke, maatschappelijke en pedagogische normen steunt, en Zijn bedoelingen aan religieuze leiders openbaart – of althans moet worden geacht zijn eisen aldus aan hen kenbaar te hebben gemaakt. Luidt het antwoord, ‘ja’, dan moeten kerkelijk gezag en theologische richtlijnen noodzakelijk meespelen in het wetgevingsproces, in beleidsvorming en vertegenwoordiging, in het onderwijs en in de geaccepteerde rechtsorde en moraal. Voor de ‘Radicale Verlichting’ daarentegen was het ‘najagen van geluk’, de *pursuit of happiness*, uitsluitend gebaseerd op seculiere waarden, die volledig afrekenden met religieus gezag. Zodra dus de opvattingen van een verlichter inhouden dat theologie, geestelijkheid en staatssteun voor kerken systematisch uit het politieke domein en het onderwijs gebannen moeten worden, en leiden tot de eis van complete secularisatie van het openbaar gezag en algehele scheiding van kerk en staat, behoort die verlichter tot de ‘Radicale Verlichting’, ongeacht of hij zichzelf een atheïst en materialist wilde noemen.

Omgekeerd zouden figuren als Hume, Gibbon, Adams, Hamilton en Morris, bij wie de christelijke overtuiging even twijfelachtig was als bij een Franklin of een Jefferson maar die voorstander waren van beperkt kiesrecht, een aristocratisch politiek bestel en een zekere mate van kerkelijke invloed en privilege, tot de ‘Gematigde Verlichting’ gerekend moeten worden, los van de vraag of ze persoonlijk gelovig waren. Een onderscheid tussen Radicale en Gematigde Verlichting waarbij Franklin en Jefferson aan de ‘gematigde’ kant zouden staan is, in mijn voorstelling, problematisch vooral omdat dit een rechtvaardiging biedt voor een ongelukkige oude neiging van historici om te weinig aandacht te schenken aan de langdurige strijd in Amerika tussen democratisch en aristocratisch republicanisme, het kerngebeuren dat in 1776 een hoofdfactor werd, dat in de jaren 1790 verhevigde, en dat door de eeuwen heen centraal bleef staan.

Met een juiste omschrijving van ‘Radicale Verlichting’, als democratisch republicanisme gecombineerd met verwerping van religieus gezag,³⁹ wordt meteen zichtbaar dat de niet aflatende twist tussen Federalisten en Jeffersonisten in de jaren 1790 heel wat meer te betekenen had dan ‘doorgeslagen retoriek’. In plaats van een scherp contrast te maken tussen Franse en Amerikaanse Revolutie, wat een grote historische vergissing is,

zal een bruikbaar schema juist de parallellie laten uitkomen en laten zien dat de Amerikaanse en de Franse revolutie (tot juni 1793) in grote lijnen hetzelfde traject volgden, en dat ze allebei evenzeer een strijdperk waren van twee Verlichtingskampen: gematigd en radicaal. De Franse Revolutie vormde, behalve tijdens de Terreur, in haar concepten en idioom hetzelfde soort aanhoudend ideologisch strijdperk als Amerika na de Onafhankelijkheidsverklaring. ‘Moderaten’ met hun verering voor Locke, Montesquieu en de Britse ‘gemengde regeringsvorm’ lagen steeds overhoop met democratische republikeinen die zich inzetten voor secularisme en universele gelijke mensenrechten, en deze laatste groep stond welbewust en expliciet aan de kant van Jefferson en zijn volgelingen.⁴⁰ Franse republikeinse revolutionairen zoals Condorcet, Bonneville, Desmoulins, Carra, Cérutti en Brissot, en Italiaanse radicalen zoals Filangieri, Mazzei en Gorani hadden – niet minder dan Britse ‘filosofisch radicalen’ – ongeveer dezelfde doelstellingen als Franklin, Paine, Freneau, Jefferson, Barlow, Coram en Palmer in Amerika: vrijheid, democratie en gelijkheid, plus vrijheid van meningsuiting en drukpers en onschendbaarheid van persoon en eigendom. Deze grote internationale samenhang handhaafde zich voor de duur van de gehele revolutieperiode tot 1848.⁴¹

De Amerikaanse Revolutie volgde dus een dubbel spoor en was op die manier onderdeel van een meeromvattende transatlantisch-revolutionaire periode, een reeks van revoluties in Frankrijk, Italië, Nederland, Zwitserland, Duitsland, Ierland, Haïti, Polen, Spanje, Griekenland en Spaans-Amerika. Bij het beschrijven van de brede revolutionaire context heb ik ernaar gestreefd de transatlantische vergelijking stevig op de voorgrond te plaatsen en daarbij evenwicht te bewaren tussen Amerikaanse en niet-Amerikaanse ontwikkelingen. Het politieke verhaal en het relaas van de openbare geschillen en ideologische botsingen worden gecombineerd met een biografische lijn die de belangrijkste Founding Fathers naar voren haalt. Franklin, Adams, Jefferson en Paine dienen zich aan, niet alleen als hoofdfiguren die de Amerikaans-revolutionaire dynamiek haar vorm en samenhang bezorgden, maar ook als iconen en vertegenwoordigers van de Revolutie door wie de concurrerende partijen binnen andere revoluties zich lieten inspireren, mobiliseren en verleiden. Uit de inspanningen van de Founding Fathers en hun buitenlandse aanhangers blijkt dat er een diepgaande wisselwerking was tussen de Amerikaanse Revolutie met haar principes en de andere revoluties. Voorts blijkt dat de Revolutie haar rol elders in de wereld niet primair speelde via directe ingrepen, maar als inspirerende aandrijfkraft en als belangrijkste voorbeeld van totale verandering.

May heeft erop gewezen dat in de jaren 1790 intellectuelen overal verwickeld waren in een verbitterde meningenstrijd over de Franse Revolutie. Uit kwantitatieve gegevens blijkt dat boeken van ‘intellectuele vertegenwoordigers van de Revolutionaire Verlichting een indrukwekkende graad van populariteit verwierven in Amerika’.⁴² Opvallend genoeg bleef het voor de radicalen zelf nog tientallen jaren gebruikelijk om de Ameri-

kaanse en de Franse revolutie ideologisch over een kam te scheren. Het onderstrepen van de verwantschap tussen de democratische vleugels van beide revoluties hielp om datgene wat echte radicalen zagen als de authentieke waarden van de Amerikaanse Revolutie, in leven te houden en die waarden ook steeds weer in verband te brengen met het democratisch-revolutionaire bewustzijn van Europa, hoewel dit na 1793 nog maar zeer sporadisch lukte. Alleen tijdens en vooral na de populistische tirannie van de Montagnards (1793-94) was er aannemelijke grond voor het tegengeluid, voor de machtige mythe van een fundamenteel verschil tussen de Amerikaanse Revolutie en de Franse. Er kwam vanaf 1795-96 een conservatieve campagne van pers en preekstoel op gang die er gedeeltelijk in slaagde om dit vermeende grote verschil tussen de twee grote Atlantische revoluties aannemelijk te maken. De ideologische kaart die daarbij werd gespeeld, anti-Jacobinisme, werd later nog lange tijd gebruikt door Amerikaanse verdedigers van maatschappelijke hiërarchie en van *checks and balances*. De Jefferson- en Paine-adepten werden afgeschilderd als on-Amerikaanse ‘Jacobijnen’, en zo werd de democratische richting zwartgemaakt.

Een Amerikaanse schrijver die vaak wees op de bloedverwantschap van de Amerikaanse en de Franse Revolutie en hun gemeenschappelijke wortels in de radicale stroming van de Verlichting, was de voormalige presbyteriaanse predikant Elihu Palmer (1764-1806), leider van het Deïstisch Genootschap van New York in de jaren 1790. ‘Het weldadige effect van rede, wetenschap en ware wijsbegeerte,’ zo schreef deze trouwe vertegenwoordiger van het democratisch-radicalisme in 1797, zou uiteindelijk triomferen, politiek despotisme en ‘despotisme van de geest’ zouden ten val komen, en de grondslag zou worden gelegd voor een tijd van vrede en algemeen ‘geluk’. De wijsbegeerte zou zich ‘uitstrekken over de gehele aardbol en het grote gezin der mensheid gelukkig maken!’ – waarna de mensen zouden bedenken dat de weg hiertoe bereid was door ‘geschriften van de filosofen en filantropen’. ‘Ofschoon het bijgeloof zijn giftige pijlen zal schieten vanuit zijn duistere, naargeestige woonsteden, zal het nageslacht toch de namen van Paine, Volney, Barlow, Condorcet en Godwin in ere houden, en deze mannen zullen tot de grootste weldoeners der mensheid gerekend worden.’⁴³

Radicale geschriften raakten breed verspreid in Europa en Amerika. Veel Amerikanen hadden echter een afschuw van de radicalen en hun ideeën, zodat de vraag naar boeken en pamfletten die de ‘Radicalen Verlichting’ verwierpen eveneens een hoge vlucht nam. Beide partijen in de strijd om de erfenis van de Amerikaanse Revolutie werden zo opgestoot op een manier die duidelijk wordt weerspiegeld door de patronen die zichtbaar zijn in de boekenverkoop en het boekenbezit in Amerika. Het werk van schrijvers als Condorcet, Raynal, Volney, Paine, Price, Priestley, Godwin, Beccaria en Wollstonecraft was overvloedig aanwezig in Amerikaanse bibliotheken en de intellectuele cultuur; maar, zo constateerde May, ook ‘anti-radicalen Amerikanen’, bestrijders van het gecombineerde pleidooi voor democratie en ongelooft, betraden ‘in reusachtige aantallen’ het intellectu-

ele strijdperk. Moderaten gaven de voorkeur aan religie-vriendelijke boeken van Schotse Verlichtingsauteurs zoals Kames, Smith, Beattie en Blair, waarin een gerationaliseerde voorstelling van geloof in overeenstemming werd gebracht met wetenschap, filosofie en niet-democratische vormen van revolutiepolitiek. Deze tweedeling was nog lang na 1800 waarneembaar en zij kwam voort, zo merkte Donald Meyer op (zich aansluitend bij de conclusies van May), uit een Amerikaans meerderheidsbesluit om ‘de Verlichting te temmen, haar radicale en sceptische vleugel af te zwakken, en een schikking te treffen tussen het verlichte denken en de traditionele moraal en religieuze waarden’.⁴⁴ De meerderheid, onder aanvoering van de maatschappelijke bovenlaag, juristen en dominees, probeerde de Verlichting te beteugelen en de geest van ’76, de hele democratiseringstendens, in zekere mate tegen te houden.⁴⁵

Deze diepe kloof in de Amerikaanse samenleving na 1783 bezorgde sommige mensen het idee dat de Revolutie een complete overwinning had behaald, terwijl anderen de Revolutie juist zorgwekkend incompleet vonden. De tekortkomingen zaten volgens de Radicelen deels in ‘mankementen’ aan de constituties van de staten, deels in de nieuwe opbloei van religieus gezag, en deels in het verzuim om de slavernij af te schaffen en de zwarte bevolking te emanciperen. De meeste staatsconstituties lieten een informele ‘aristocratie’ intact en kenden een drastische beperking van het stemrecht zelfs voor volwassen blanke mannen – met een kortstondige uitzondering in Pennsylvania (tot 1790) en Vermont. In 1784 had Price op snelle verbetering gerekend, waarbij zijn ‘diepe voldoening’ voor een deel ontsproot aan zijn vertrouwen dat de ‘Verenigde Staten zullen overgaan tot maatregelen om [de slavenhandel] te veroordelen, en tot afschaffing van de verfoeilijke slavernij die hier is ingevoerd’. Tot die tijd zou het Amerikaanse volk niet ‘de vrijheid verdienen waarvoor het gestreden heeft. Het is immers evident dat indien zij het recht hebben om enig mens als slaaf te houden, anderen het recht zouden kunnen hebben om *hen* als slaaf te houden.’⁴⁶

Bij de beperkende staatsconstituties, het blanke verzet tegen zwarte emancipatie en een sterk verschanst religieus gezag met verplichte belastingen ter financiering van kerken en geestelijkheid kwam ook nog het gevaar van toenemende oligarchie. Price was in een toespraak uit 1784 zeer optimistisch, maar ook bezorgd dat hij zijn verwachtingen te hoog had gesteld ‘en mezelf met droombeelden heb misleid’. De onafhankelijkheid had slechts oppervlakkig een einde aan ‘alle gevaren’ gemaakt, en wat er vooral bedreigd werd waren ‘de deugdzame en eenvoudige omgangsvormen zonder welke geen Republiek langdurig standhoudt’. De Onafhankelijkheid had een zo sterke opbloei gebracht van onverhulde jacht op rijkdom, zelfgenoegzaamheid en een ‘onbeheersbare botsing van belangen’, dat de Revolutie ervan leek te wankelen en de federale eenheid het breekpunt naderde. Toenemende ongelijkheid leek alom tot verlies van persoonlijke zelfstandigheid en van economisch en moreel ‘zelfbestuur’ te leiden, wat voor Price kernprincipes wa-

ren. Er stond veel op het spel voor Amerika en de wereld. Mocht het Amerika niet lukken voort te bouwen op de principes en beloften van het begin, dan zou het gevolg zijn 'dat het schoonste experiment dat ooit is ondernomen in het menselijk bedrijf, mislukken zal, en dat een Revolutie die de hoop van goede mensen had doen herleven en een weg naar betere tijden geweest had, juist ontmoedigend zal zijn voor iedere toekomstige inspanning voor de vrijheid, en slechts de weg zal openen naar een nieuw toneel van menselijke ontaarding en ellende'.⁴⁷

Ondanks de aanvankelijk hoge verwachtingen werd een resultaat als dat van de Amerikaanse Revolutie in de driekwart eeuw die erop volgde eigenlijk nergens anders behaald. Wat er op de Amerikaanse Onafhankelijkheid volgde, was zelfs voor 'gematigde' verlichters teleurstellend, en radicaal-democratische republikeinse denkers zagen ten slotte bijna alle hoop vervliegen. Bij alle schijnbare variatie van politieke vormen in de wereld, en ondanks het relativisme van Montesquieu, waren er naar de overtuiging van radicalen uiteindelijk slechts twee soorten politieke orde: een echte democratische republiek op basis van rede, natuurlijke rechten en het algemeen belang, en de systemen van 'intriganten', zoals Condorcet ze noemde, dat wil zeggen koning- en keizerrijken, dictaturen en aristocratische republieken die gevestigde belangen veiligstellen, het algemeen belang aantasten en religieus gezag gebruiken, in zijn ogen schijnargumenten, om de grote massa van onwetende, verwarde en 'bijgelovige' mensen te ringeloren zodat ze zich laten gezegen door monarchie, aristocratie, financiële elites en kerkelijke heerschappij.⁴⁸ De Amerikaanse Revolutie mocht dan een proces van vernieuwing van de wereld hebben gestart, in de late jaren 1790 leken 'de intriganten' aan de winnende hand.

Een vooraanstaande 'moderaat' die het uitblijven van een geslaagd buitenlands verloop op de Amerikaanse Revolutie betreurde was John Adams. Afgezien van een ijverige bestudering van Amerikaanse ontwikkelingen was er, zo erkende hij in 1814, buiten de Verenigde Staten niets blijvends tot stand gekomen. Hij schreef dit aan zijn voormalige politieke aartsrivaal Jefferson, met wie hij nu regelmatig correspondeerde. De toestand van 1814, vier decennia na de Revolutie, overziende onderschatte geen van beide oud-presidenten wat Adams noemde de 'gruwelen die we in de afgelopen veertig jaar hebben beleefd'. De wereld werd sinds 1793-94 steeds resistenter tegen politieke hervorming en vrijheid van meningsuiting, en alle pogingen om een stabiele representatieve regering in te voeren waren gestrand. Wat volgde was een eentonig verhaal van mislukte revolutiepogingen, bittere ideologische strijd, en oorlog. Adams wilde niet zo ver gaan als Jefferson, Paine, Price of Filangieri bij het ontmantelen van koningschap, aristocratie, geestelijkheid, kerkelijk gezag en koloniale oligarchie, maar toch geloofde ook hij dat er uiteindelijk in navolging van Amerika ook elders maatschappelijke en politieke hervormingen zouden plaatsvinden, met rechtzetting van misstanden en met ingrijpende verbeteringen, en dat dit de gehele mensheid ten goede zou komen.